

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΕΚΘΕΣΗΣ

ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ

Δρ Αγαθονίκη Τσιλιπάκου
Προϊσταμένη Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού

ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Δρ Ευαγγελία Αγγέλικου
Προϊσταμένη Τμήματος Συλλογής Εικόνων,
Τοιχογραφιών, Ψηφιδωτών, Αντιγράφων,
Χειρογράφων, Ανθιδόλων, Χαρακτικών, Σχεδίων,
Παλαιούτων και Συλλογών

ΣΥΝΤΑΞΗ ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Μερόπη Ζιωγάνα
Αρχαιολόγος-Μουσειολόγος

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΟΜΑΔΑ

Δρ Αναστάσιος Αντωνάρας
Προϊστάμενος Τμήματος Εκθέσεων,
Επικοινωνίας και Εκπαίδευσης

Μερόπη Ζιωγάνα
Δρ Παναγιώτης Καμπάνης
Μαρία Πολυχρονάκη
Δρ Αναστάσιος Σινάκος
Αρχαιολόγοι

ΜΟΥΣΕΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ – ΓΡΑΦΙΣΤΙΚΕΣ ΣΥΝΘΕΣΕΙΣ

Αναστασία Καραδημητρίου
Αρχιτέκτων-μηχανικός

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΕΠΟΠΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

Ευθυμία Παπασωτηρίου
Αρχιτέκτων-μηχανικός

ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ

Λάζαρος Αποκατανίδης
Δημήτρης Βλάσσης
Γιώργος Κίσσας
Βασιλική Κωστοπούλου
Μαγδαληνή Μουρατίδου
Συντηρητές Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης

ΕΙΚΑΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΔΟΣΕΙΣ - ΣΧΕΔΙΑ

Γιώργος Ασπρούδης
Ζωγράφος

Ευφροσύνη Θέου
Μαρμαροτεχνίτρια
Χρυσούλα Μαλλιά
Σχεδιάστρια

ΤΕΧΝΙΚΗ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ

Γιώργος Αλεξανδρής
Βασίλης Γραντσανλής
Εργατοτεχνίτες
Εταιρεία ΕΡΓΟΝ

ΦΩΤΙΣΜΟΣ

Γιώργος Ζίγκας
Ηλεκτρολόγος

ΑΓΓΛΙΚΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Marcus O'Connor

ΕΚΤΥΠΩΣΕΙΣ ΓΡΑΦΙΣΤΙΚΩΝ

Whale Graphics A.E.

ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΝ ΜΕ ΕΚΘΕΜΑΤΑ

Εφορεία Αρχαιοτήτων Λάρισας
Εφορεία Αρχαιοτήτων Χαλκιδικής
και Αγίου Όρους

ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΝ ΜΕ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΠΟ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥΣ

Εφορεία Αρχαιοτήτων Λάρισας
Εφορεία Αρχαιοτήτων Χαλκιδικής
και Αγίου Όρους
Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης
Εφορεία Αρχαιοτήτων Περιφέρειας
Θεσσαλονίκης
Εφορεία Αρχαιοτήτων Πιερίας
Αρχιεπισκοπή Ραβέννας
Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Αθηνών
(Deutsches Archäologisches Institut, Athen)
Ευτέρπη Μαρκή,
Δρ Αρχαιολόγος, Επίτιμη Έφορος Αρχαιοτήτων
Κάτια Λοβέρδου – Τσιγαρίδα, Δρ Αρχαιολόγος
Κωνσταντίνος Τοκμακίδης,
καθηγητής Πολυτεχνικής Σχολής Α.Π.Θ.

ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Συλλογή Εθνογραφικού Κέντρου Γιώργη
Μελίκη. Κέντρο Έρευνας Μάσκας

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ

Θάνος Καρτσόγλου
Γιώργος Δάλλας

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΝΤΥΠΟΥ

Μαριέττα Πανίδου

ΕΚΤΥΠΩΣΗ ΕΝΤΥΠΟΥ

ΚΕΘΕΑ ΣΧΗΜΑ + ΧΡΩΜΑ
[Μονάδα Γραφικών Τεχνών του Κέντρου
Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων]

Φλασκή. 12^{ος} αιώνας. Κάστρο Ρεντίνας.

Κυαθισκομήλη (ιατρικό εργαλείο). 6^{ος} αιώνας.
Πύδνα.

ΜΟΥΣΕΙΟ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

MUSEUM
OF BYZANTINE
CULTURE

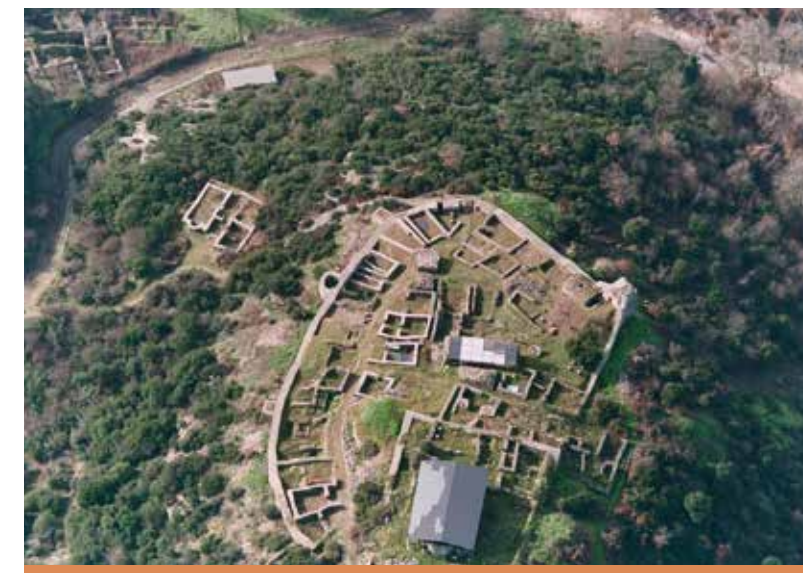
ΑΠΟ ΤΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ ΣΤΑ ΘΕΣΣΑΛΙΚΑ ΤΕΜΠΗ ΑΠΟ ΤΗ ΡΕΝΤΙΝΑ ΣΤΗ ΒΕΛΙΚΑ

Στην περιοδική έκθεση με τίτλο «**Από τα Μακεδονικά στα Θεσσαλικά Τέμπη: από τη Ρεντίνα στη Βελίκα**» παρουσιάζονται πέντε επιλεγμένες οχυρωμένες θέσεις από τη Μακεδονία και τη Θεσσαλία που συνδέονται μεταξύ τους επειδή έχουν ιδρυθεί, κατασκευαστεί ή ανακαινιστεί κατά τα χρόνια του αυτοκράτορα Ιουστινιανού Α' (527-565). Πρόκειται για το κάστρο της Ρεντίνας, το διατείχισμα της Κασσάνδρειας, το κάστρο της Πύδνας, το κάστρο του Πλαταμώνα και το κάστρο της Βελίκας. Παρουσιάζεται επίσης και η πόλη της Θεσσαλονίκης, ως παράδειγμα τειχισμένης μητρόπολης. Ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στην επικοινωνία και τα δίκτυα των δρόμων, που διαμορφώθηκαν μεταξύ των οχυρών, αλλά και στις οικονομικές και τις εμπορικές σχέσεις που αναπτύχθηκαν στην περιοχή. Παράλληλα, αναδεικνύεται και η πορεία κάθε θέσης διαχρονικά. Επιπλέον, η έκθεση αποτελεί άλλη μια ευκαιρία για το Μουσείο να αναδείξει σημαντικά ανασκαφικά ευρήματα της περιοχής της Κεντρικής Μακεδονίας που φυλάσσονται στις αποθήκες του και μέχρι σήμερα δεν έχουν εκτεθεί στο κοινό.

ΡΕΝΤΙΝΑ. ΣΤΟ ΔΡΟΜΟ ΑΠΟ ΤΗ ΒΑΣΙΛΕΥΟΥΣΑ ΠΡΟΣ ΤΗ ΔΥΣΗ

Το κάστρο είναι χτισμένο στο υψηλότερο τμήμα φυσικά οχυρού λόφου στα νότια του ποταμού Ρήχιου στην είσοδο των στενών της Ρεντίνας, γνωστών και ως "μακεδονικών Τεμπών", σε κομβικό σημείο για τον έλεγχο της Εγνατίας οδού και την διακίνηση εμπορευμάτων. Μία πεντάπλευρη ακρόπολη και ένας περίβολος με δύο πύλες αποτελούν την πρώτη οχύρωση, του 4^{ου} αιώνα, πιθανώς από κατοίκους της γειτονικής Αρέθουσας, ενώ πιθανώς ταυτίζεται με το κάστρο Αρτεμίσιον που ανίδρυσε στην περιοχή, με προσθήκη πύργων και δεξαμενής νερού ο αυτοκράτορας Ιουστινιανός Α' (527-565). Παρουσιάζει στοιχεία συνεχούς εγκατοίκησης μέχρι τον 16^ο αι. με περίοδο ακμής τον 10^ο αι., όταν υπήρξε και έδρα της επισκοπής Λητής και Ρεντίνας.

ΠΙΣΤΗ ΚΑΙ ΛΑΤΡΕΙΑ ΜΕΣΑ ΣΤΑ ΚΑΣΤΡΑ

Οι ανασκαφές στον οικισμό της Ρεντίνας έχουν εντοπίσει ναούς και νεκροταφεία που χρονολογούνται από τα παλαιοχριστιανικά χρόνια, αλλά κυρίως από το α' μισό του 10^{ου} αιώνα. Στον οικισμό εντοπίστηκε μία μεγάλη μεσοβυζαντινή, πιθανώς τρίκλιτη, ξυλόστεγη βασιλική, που χτίστηκε πάνω σε μία ήδη εγκαταλειμμένη δεξαμενή νερού των χρόνων του Ιουστινιανού στην κορυφή της ακρόπολης και ένας μονόχωρος ξυλόστεγος δρομικός ναός. Στους χρόνους των Παλαιολόγων, κατασκευάστηκε ένας ναός σε τύπο ελεύθερου σταυρού.

ΔΙΑΤΕΙΧΙΣΜΑ ΚΑΣΣΑΝΔΡΕΙΑΣ.

ΕΝΑ ΟΧΥΡΟ ΣΤΟ ΠΕΡΑΣΜΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΚΑΣΣΑΝΔΡΑ

Το διατείχισμα της Κασσάνδρειας βρίσκεται στο βόρειο όριο του οικισμού της Νέας Ποτίδαιας και εκτείνεται σε μήκος περίπου 1200 μ. από τον Τορωναίο κόλπο ανατολικά μέχρι τον Θερμαϊκό στα δυτικά. Προορισμός του ήταν να κλείνει τη στενή είσοδο της χερσονήσου της Κασσάνδρας. Στο μέσο του ανοιγόταν πύλη, πάνω από την οποία υψωνόταν ισχυρός πύργος, ενώ ανά διαστήματα ενισχυόταν και με πύργους.

Μετά την καταστροφή της Κασσάνδρειας από τους Ούννους το 540, ο Ιουστινιανός, σύμφωνα με τον ιστορικό Προκόπιο, επισκέυασε το διατείχισμα. Οι επόμενες ιστορικές πληροφορίες που αφορούν στο διατείχισμα προέρχονται από τις αρχές του 15^{ου} αι., όταν ο δεσπότης Θεσσαλονίκης Ιωάννης Ζ΄ Παλαιολόγος προέβη στη συντήρηση και επισκευή του. Λίγο αργότερα, στον ίδιο αιώνα, το επισκέυασαν οι Βενετοί. Στην Επανάσταση του 1821 το διατείχισμα λειτούργησε ως γραμμή άμυνας των εξεγερμένων Χαλκιδιωτών με αρχηγό τον Εμμανουήλ Παπά.

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ. ΜΙΑ ΟΧΥΡΩΜΕΝΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΗ

Η Θεσσαλονίκη αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα οχυρωμένης μητρόπολης. Το οχυρωματικό της σύστημα συνίσταται από τον περίβολο με πύργους και προτείχιμα στα ευάλωτα σημεία και την Ακρόπολη.

Το παλαιότερο τείχος χτίστηκε στα μέσα του 3^{ου} αι. Πρόκειται για απλό κατασκευαστικό σύστημα με ορθογώνιους πύργους, ενωμένους με μεταπύργια, που αποτέλεσε τη βάση της μεταγενέστερης και επιβλητικής οχύρωσης, με μόνη νέα προσθήκη την Ακρόπολη. Το νέο τείχος, που ξεκίνησε να κατασκευάζεται από τα τέλη του 4^{ου} αι., χτίστηκε σύρριζα με το προγενέστερο στην εξωτερική πλευρά του, χωρίς να το καταστρέψει. Τα νέα τείχη είχαν μήκος 8 χλμ. περίπου. Μέσα στην Ακρόπολη, στο βόρειο άκρο του περιβόλου σχηματίζεται το Φρούριο του Επταπυργίου, το οποίο αποτελείται από δέκα πύργους και τον περίδρομο. Το θαλάσσιο μέτωπο της πόλης προστάτευε το θαλάσσιο τείχος, όπου στο ΝΔ άκρο του ο Μέγας Κωνσταντίνος κατασκεύασε μεγάλο τεχνητό λιμάνι.

Το αρχικό περίγραμμα των τειχών δεν άλλαξε ιδιαίτερα στο πέρασμα των αιώνων. Επί τουρκοκρατίας, έγιναν προσθήκες, όπως ο Λευκός Πύργος, ο Πύργος Τριγωνίου και ο κεντρικός Πύργος του Επταπυργίου, ενώ τελευταία προσθήκη αποτέλεσε το φρούριο Βαρδαρίου στο ΝΔ άκρο.

ΙΠΠΕΙΣ ΚΑΙ ΤΟΞΟΤΕΣ ΣΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Στην έκθεση παρουσιάζονται οστέινα δαχτυλίδια με ελαφρώς κυρτή σφενδόνη που εκτείνεται στη μια της πλευρά δημιουργώντας τριγωνική απόληξη. Πρόκειται για τον μοναδικό αποκλειστικά ανδρικό τύπο δαχτυλιδιού, τον οποίο έφεραν οι τοξότες. Τη στιγμή της απελευθέρωσης της χορδής το δαχτυλίδι προστάτευε τον αντίχειρα από την τριβή και επέτρεπε στον τοξότη να διατηρεί εστιασμένη την προσοχή του στην ακρίβεια της στόχευσης.

ΠΥΔΝΑ (ΚΙΤΡΟΣ). ΕΝΑ ΚΑΣΤΡΟ ΣΤΟΝ ΜΥΧΟ ΤΟΥ ΘΕΡΜΑΪΚΟΥ

Το κάστρο της Πύδνας (Κίτρος) βρίσκεται στη δυτική ακτή του Θερμαϊκού κόλπου, κοντά στο χωριό Μακρύγιαλος της Πιερίας. Ιδρύθηκε τον 6^ο αι. από τον Ιουστινιανό στη θέση της ακρόπολης της αρχαίας Πύδνας. Το νέο κάστρο ήταν ορθογώνιο, είχε διαστάσεις 320 x 130 μ., και καταλάμβανε έκταση 50 στρεμμάτων. Έλαβε νέο όνομα, Κίτρος, όπως και πολλά άλλα κάστρα που ιδρύθηκαν στη θέση αρχαίων πόλεων. Μία μεγάλη πύλη στον δυτικό περίβολο που προστατευόταν αριστερά και δεξιά από δύο ορθογώνιους πύργους ήταν η κύρια πύλη του κάστρου.

Το Κίτρος λόγω του λιμανιού και των αλυκών του, αναδείχθηκε στη σημαντικότερη πόλη της Πιερίας και η επισκοπή Κίτρος τον 10^ο αι., ήταν η πρώτη στην τάξη από τις επισκοπές που υπάγονται στον Μητροπολίτη της Θεσσαλονίκης. Η πόλη φτάνει στο απόγειο της ακμής της τον 12^ο αι., εποχή που ήταν και έδρα κατεπανικίου.

Το 1204 το κάστρο κυριεύθηκε από τους Φράγκους μετά από πολιορκία. Μετά την αναχώρησή τους, το κάστρο και η πόλη εξακολουθούν να είναι από τις πρώτες πόλεις της Πιερίας. Το 1345 το κατέλαβαν οι Σέρβοι και το 1386 κυριεύθηκε από τους Οθωμανούς.

ΦΡΥΚΤΩΡΙΕΣ. ΦΩΤΕΙΝΑ ΣΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΤΗΛΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΕΣ

Οι φρυκτωρίες ήταν ένα σύστημα άμεσης επικοινωνίας βασισμένο στη φωτιά που επέτρεπε τη γρήγορη μεταφορά μηνυμάτων σε μεγάλες αποστάσεις. Η μετάδοση του μηνύματος γινόταν με το άναμμα πυρσού σε ειδικές κατασκευές που βρίσκονταν σε υψώματα, ώστε να υπάρχει καλή ορατότητα. Φρυκτωρία, η ίδρυση της οποίας ανάγεται στην περίοδο της Φραγκοκρατίας, αποκαλύφθηκε στο κάστρο του Κίτρος (Πύδνα).

Πινάκιο. 14^{ος} αιώνας.
Διατείχισμα Κασσάνδρειας.

ΠΛΑΤΑΜΩΝΑΣ. Ο ΦΥΛΑΚΑΣ ΤΗΣ ΚΟΙΛΑΔΑΣ ΤΩΝ ΤΕΜΠΩΝ

Το κάστρο του Πλαταμώνα, χτισμένο σε μια θέση στρατηγικής σημασίας πάνω στο πέρασμα που συνδέει τη Μακεδονία με τη Θεσσαλία και τη νότια Ελλάδα μέσω της κοιλάδας των Τεμπών ελέγχει την πεδιάδα της Κατερίνης και τον Θερμαϊκό κόλπο. Η θέση του κάστρου ταυτίζεται με την αρχαία πόλη Ηράκλειον. Η ανασκαφική έρευνα έφερε στο φως φάσεις της παλαιοχριστιανικής ιουστινιάνειας οχύρωσης, που ταυτίζεται σε έκταση με το σημερινό κάστρο. Μεγάλο μέρος του ορατού σήμερα κάτω τμήματος του τείχους ανήκει στους μεσοβυζαντινούς χρόνους. Επιδιορθώσεις και ενισχύσεις δέχτηκε το κάστρο την εποχή των Φράγκων τον 13^ο αι., των Βυζαντινών στον 13^ο-14^ο αι., των Βενετών τον 15^ο αι., της τουρκοκρατίας καθώς και στα νεότερα χρόνια.

Το κάστρο παρουσιάζει τη μορφή τυπικής οχυρωμένης πόλης κατά το μεσαίωνα. Έχει πολυγωνικό σχήμα και περιβάλλει όλη την κορυφή του υψώματος με πύργους σε άνισα διαστήματα. Στο εσωτερικό του τείχους διαμορφώνεται δεύτερος οχυρωμένος πολυγωνικός χώρος, η ακρόπολη. Μέσα στη ακρόπολη υπάρχει το τρίτο τείχος, το οποίο περιβάλλει το ακροπύργιο, που αποτελεί το ύστατο καταφύγιο για τον διοικητή του κάστρου.

ΟΠΛΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΟΡΚΗΤΙΚΕΣ ΜΗΧΑΝΕΣ

Όπως πληροφορούμαστε από τα εγχειρίδια περί στρατηγικής της εποχής του Ιουστινιανού, οι Βυζαντινοί προσπαθούσαν να εξελίσσονται συνεχώς κάνοντας χρήση της τεχνολογίας στον τομέα του πολέμου. Οι κυριότερες πολεμικές μηχανές ήταν οι λιθοβόλες/πετροβόλες μηχανές, με τις οποίες εκτόξευαν μεγάλου μεγέθους λίθους κατά των τειχών, οι πολιορκητικοί πύργοι, οι βαλλίστρες (ισχυρά τοξοβόλα όπλα), οι κλίμακες, καθώς και οι ξύλινες γέφυρες που στερέωναν στις επάλξεις, προκειμένου να προσεγγίσουν τα τείχη.

ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΤΗΣ ΒΕΛΙΚΑΣ. ΕΜΠΟΡΙΚΟΣ ΣΤΑΘΜΟΣ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Το κάστρο της Βελίκας βρίσκεται στις νοτιοανατολικές υπώρειες του Κισσάβου, με θέα προς την παραλιακή πεδιάδα του Αγιοκάμπου, το Μαυροβούνι και το Πήλιο. Αποτελεί φύσει οχυρή θέση, προστατευόμενη από χειμάρρους στα δυτικά και νότια και τη θάλασσα ανατολικά, ενώ στα βόρεια από απότομη λοφοσειρά, στην οποία θα διέθετε προπύργια. Στην αρχαιότητα βρισκόταν στην επικράτεια της αρχαίας Μελίβοιας, μίας από τις σπουδαιότερες πόλεις των Μαγνήτων και έδρα του ομηρικού βασιλιά Φιλοκτήτη. Αποτελεί τη μία από τις δύο οχυρώσεις της περιοχής που ανακαίνισε ο Ιουστινιανός και τη μετονόμασε σε Κενταυρόπολη.

Το τείχος περικλείει οικισμό του 6^{ου} αιώνα, σε έκταση 2.1 εκταρίων. Τα αποκαλυφθέντα κτίρια εκτείνονται κατά μήκος της ανατολικής και νότιας πλευράς, ενώ το υπόλοιπο τμήμα του κάστρου καλύπτεται από πυκνή βλάστηση. Η κατοίκηση στο κάστρο ήταν βραχύβια, με μία κύρια φάση στην Ιουστινιάνεια περίοδο. Μεμονωμένες επισκευές μαρτυρούν την προσπάθεια ενισχύσεων στο δεύτερο μισό του 6^{ου} αιώνα, ενώ τον 7^ο αιώνα εγκαταλείπεται, με εξαίρεση την εκκλησία, που επαναχρησιμοποιείται περιορισμένη στο κεντρικό κλίτος.